

KÖNYVESPOLC

Helytörténeti kiadványok a „Hepehupás, vén Szilágy”-ról

Ady Endre élete és munkássága tette a magyar köztudatban egyértelműen közismertté a Szilágyságot.

Ady verseiben („Hepehupás, vén Szilágyban, / Hét szilváfa árnyékában / Szunnyadt lelkem ezer évet”) és prózájában is („Az Ady-család a Szilágyság egyik legrégebbi családja, ősi fészke Od. Ad. később Diósd...”), büszkén vallotta magát szilágyságinak, szülőfaluja (Érindszent) születésekor (1877) még Szilágy megyéhez tartozott (ma Adyfalva, Szatmár megye). Annak székelyén, a kálvinista „nagyiskolában” végezte el a gimnázium felső osztályait (1892–1896), itt írta első verseit, prózai kísérleteit, diáklapot szerkesztett és vallotta már befutott költőként, hogy „*Aki vagyok, az a négy zilahi esztendő által vagyok. És más nem lehetek.*” Többször is visszatért ide („*Azért hoztam haza a lelkem, hogy érintse szülő talaját.*”), ígérve, hogy „*Majd visszatérek újra, s beszámolok a helynek, mely lelkem formálta*”, és hogy erőt merítsen életének újabb „stációi” előtt.

A Szilágyság mint tájegység Erdély észak-északnyugati részén átvonuló vulkános (Avas–Gutin–Cibles) és a Réz–Meszes-hegység között terül el. Ez a halomvidék („Hepehupa”) az Alföld felé egyre alacsonyodik, széles folyóvölgyek szelik át, megkönnyítve ezzel a kapcsolatot Erdély és az Alföld között. Sokáig összefüggő erdőszeg borította a tájat Silvania néven (Anonymusnál Iguan-Igyfan-szent rengeteg), míg tőle keletebbre Erdély (1150-Erdeuele-erdőn-túl) Ultra- vagy Transilvania néven volt ismert.

Tájegység volt és maradt, a legnagyobb része közgazgatásilag Kraszna és Közép-Szolnok megyéhez, az 1876. évi átszervezés után pedig Szilágy vármegyéhez tartozott. Akkor számos érmelléki falu – Ady szülőfaluja is – Szilágy vármegyéhez került. A mai Szilágy megye a tájegységnek valamivel több mint a felét foglalja magába.

A Szilágyság múltjának, történetének máig felülmúlhatatlan felkutatója, megírója Petri Mór (1863–1945) volt. Az egykori vármegye szülőltje (Tasnádszarvad) a középiskolát Zilahon végezte és később itt volt rendes tanára a Református Kollégiumnak 1889–1894 között, majd a vármegye tanfelügyelője. Ez utóbbi tisztségviesésének korszakára esik élete fő művének, a „Szilágy vármegye monographiájá”-nak a megírása (I–VI., 1901–1904.). A csaknem 5000 lapnyi monográfia máig a Szilágyság történetének, földrajzának és néprajzának legátfogóbb leírása. A monumentális műnek sikerült a XIX. század végén még fellelhető emlékeket megmenteni az utókor számára, és ahogy a szerző az Utószóban írta, műve „*Kiáltó szó a Partiumnak, a szent Kőleseynek, a nagy Wesselényinek századokon át elhanyagolt földjéről.*”

Az elkövetkező évtized nem kedveztek, sőt olykor szinte lehetetlenné tették a Szilágyság múltjának, még élő hagyományainak további kutatását, átfogó tanulmá-

nyok megjelentetését. Egy pár könyv mégis jelezte, hogy a szakemberek, szakírók nem feledkeztek meg Ady hepehupás, vén Szilágyáról, a tájegység néprajzáról (Dr. Kós Károly–Szentimrei Judit–Dr. Nagy Jenő: Szilágysági magyar népművészet. 1974.), népzenekeincséről (Almási István: Szilágysági magyar népzene. 1979.) és embereinek mindennapi életéről (Beke György: Szilágysági hepehupa. Riportkönyv. 1975.), magas színvonalú, tudományos alaposággal, tárgyilagosan megírt és gazdagon illusztrált műveket jelentettek meg.

Történelmi jellegű, a Szilágyság egyre fogyó magyarságának hozzáférhető, neki szóló és elődeik életvitelét felelevenítő kiadványokról csak 1990 után lehetett szó.

Az erdélyi tudományos élet elismert szakemberei mellett a szép számmal jelentkező helytörténeti kutatók, adatgyűjtők, szakírók egyre több monográfiát (pl. Tóth Miklós: Szilágysomlyó. 1994., Torony Erdély kapujában. Tanulmányok Zsibó életéből. Szerk.: Molnár János. 1996.; Major Miklós: Szilágynagyfalu. 2000.), iskolatörténetet, népszokásokat, szociológiai és néprajzi tárgyú írásokat jelentettek meg. Az ilyen és ehhez hasonló témájú cikkek, tanulmányok rendszeres közlésére különösen a Zilahon megjelenő Szilágyság, Hepehupa, Hatló és Árkád nevű hetilapok és folyóiratok vállalkoztak.

A szilágysági emberek egyre fokozódó érdeklődését múltjuk és hagyományaik iránt igyekszik kielégíteni a Petri Mór – kinek műve ma már szinte hozzáférhetetlen a szélesebb körű érdeklődők számára – nyomdokain haladva megszerkesztett kötet, a Szilágysági magyarok (Kriterion Könyvkiadó, 1999.).

A gyűjteményes kötet legfőbb célja, hogy a még meglévő, de egyre pusztuló, eltűnő szilágysági magyar örökséget számba vegye, közzécsse tegye. Sajátos módon igyekszik folytatni a milleniumi monográfiáirás hagyományait, bemutatni a szilágysági hepehupák magyarlakta településeit, tájak és kistérségei XX. századvegi sokarcúságát.

A kötet egészében egy helytörténeti, honismereti jellegű gyűjteményes könyv, a csaknem 700 oldalon az olvasó, érdeklődő a honismereti irodalom szinte minden műfaját felfedezheti. Történelem, néprajz, földrajz, művelődéstörténet, oktatás, zene, műemlékfeltárás, építészet, egyháztörténet egyszerre van jelen a kötetben. A sokszínűség, az írások tematikájának változatossága ellenére a kötet egységes egészet alkot, a szilágysági tájat, annak emberét, múltját, hagyományait mutatja be.

Az első rész tanulmányírói egyrészt szakterületük elismert kutatói (Csetri Elek, Egyed Ákos, Szentimrei Judit, Wolf Rudolf, Mitruly Miklós, másrészt különböző foglalkozású, érdeklődéskorú lokálpatrióták, akik szívügyüknek tartják a Szilágyság hagyományainak feltárását.

A kötet második fele a tájegység négy városáról (Zilah, Szilágysomlyó, Szilágycseh, Zsibó) és 54 falvá-

ról közöl ismereteket. Feleleveníti történeti fejlődésük fontosabb mozzanatait a XIX. század végéig (Petri Mór adatainak felhasználásával), vázolja továbbá a XX. század emberpróbáló, közösséget és hagyományokat romboló korszakai, háborúi után a szilágysági maradék magyarság 1990-es évekbeli útkeresésének kilátásait – olykor kilátástalanságát –, élniakarását.

A szerkesztők, szövegírók a millectenárium méltó megünneplésére tett erőfeszítéseink érdeméből mit sem von le az a tény, hogy az írások döntő többsége a mai Szilágyság és nem a Szilágyság mint tájegység viszonyait mutatja be. Főleg a települések ismertetésénél szembeötlő ez, ahol Szilágyság 44 (81,5%), míg Szatmár és Máramaros megye 5-5 faluval van jelen.

Egy kötött tematikájú gyűjteményes kötet megszerkesztése, meghatározott időre való összeállítása igen nehéz feladat elé állítja a szerkesztőt. Így volt ez a Szilágysági magyarok esetében is, de a maroknyi, elszánt csapat – élén Kovács Kuruc Jánossal – erőfeszítéseit siker koronázta, az 1995-ben tett ígéret, miszerint a kis közösség „folytatja, kiigazítja, esetenként kiegészíti az újabb kutatások eredményeivel a század végi monográfiát (Petri Mórét) a még fellelhető magyar vonatkozású emlékekkel, dokumentumokkal” eredménye ez a kötet.

Mindazoknak, akik helytörténeti kutatásokkal foglalkoznak, az egyik legnagyobb nehézséget a korabeli dokumentumok hozzáférhetősége, kellő szintű tanulmányozása, értelmezése, egy adott korba való beillesztése jelentette és jelenti. Nagyon sok esetben még a legfontosabb írott és íratlan források létezéséről is kevés információ áll rendelkezésükre. Évszázadok folyamán hatalmas mennyiségű forrásanyag pusztult el (háborúk, tűzvész, természeti katasztrófák, emberi hanyagság). A maradék anyagot a XX. század világgései, politikai forgószellei ritkították, pusztították, sokszor céltudatosan is: Hiszen az emberi emlékezet véges, „a szó elszáll, az írás megmarad” – tartja a közmondás – „s ha ez utóbbit sikerül eltüntetni, pár emberöltő után egy nép, népcsoport, közösség múltja is kőbe vész, maga gyökértelessé válik, hagyományait már nem ápolja és könnyen beolvad az őt körülvevő többségbe.

Ezt megelőzendő, a Szilágyság múltja iránt érdeklődők, kutatók munkájának megkönnyítésére, egy jó évezrednyi magyar jelenlét folytonosság dokumentumait mutatja be az *Örök Szilágyság* (Aeterna Silvania) című kötet (Bálint István szerk., Bp. 2009.). A zilahi születésű szerkesztő jó két évtizedes kutatómunkájának eredménye ez a kötet. Céltudatosan és hangyaszorgalommal gyűjtötte össze azokat az emlékeket, melyek szülőföldjének, a Szilágyságnak a múltjáról tesznek bizonyosságot. Nem egyedüli műve ez, hasonló profilú kötetekkel (Kincses Kolozsvár. I–II. 1987., Boldog Váradi. 1992.) már ismerté-elismertté tette nevét a szakma és az érdeklődő olvasóközönség előtt.

Az *Örök Szilágyság* felbecsülhetetlen értékű forrásanyagot kínál a Szilágyság iránt érdeklődő kutatóknak, helytörténészeknek avagy laikus olvasóknak. 1074 oldalon több mint 400 középkori és korajútkori oklevél (számos közülük először magyar fordításban), csaknem 50 térkép, több száz színes és fekete-fehér kép (metszetek, toll-, pecsét- és cimerrajzok, viseletábrázolások, archív felvételek) teszi a kötetet a Szilágyság legreprezentatívabb

forrásgyűjteményévé, az egyház-, iskola- és politikatörténet adattárává, a tájegység igazi *corpus-ávé*.

A forrásanyag pontos megjelölése emeli az összeállítás tudományos értékét és lehetővé teszi a közölt anyag további kutatását.

A kötet egy tanulmányt is közöl, dr. Sipos József *A szilágysági fazekesség* című írását. A szerző szilágysági orvosként jó húsz évig gyűjtötte ezen mesterség tárgyi és írott emlékeit. A csaknem 50 oldalas, gazdagon dokumentált (67 kép, levéltári adatok) írásában a szerző a szakirodalomban jól ismert zilahi és délházi fazekesságról eddig ismeretlen adatokat, összefüggéseket, megállapításokat közöl, míg a szilágysomlyói, vármezői és tihói (ez utóbbi román) helységeket mint alig, vagy egyáltalán nem ismert szilágysági kerámiakészítő központokat ismerteti. A gazdag, változatos forma- és díszvilág, a mindenkor felfejezőpiac (falu, város) igényeire való alkalmazkodás jellemezte azt a szilágysági kerámiaművészetet, melynek emlékeit ma már csak a magán- és múzeumi gyűjtemények őrzik.

Az *Örök Szilágyság* első kötetében nem fért el az a hatalmas mennyiségű dokumentumanyag, amit Bálint István János összegyűjtött, ezért egy újabb kötet szerkesztésén dolgozik, amit nagy érdeklődéssel vár a szülőföld.

Kovács Miklós

CSEH KRISZTINA:

A kecskeméti piaristák rendházi könyvtára a múltban és jelenben

Fontos és időszerű, értékközvetítő és értékmegőrző könyv jelent meg Kecskeméten a Piarista Rendház támogatásával. Fontos, mert – egyetértve a szerző bevezető szavaival – „... nagyon fontos a múlt emlékeinek megőrzése könyvtárainkban, az értékek tudatosítása és a múlt felkutatása”. Aktualitását két évforduló is megerősíti: a kecskeméti piarista rendház mai formájú és összetételű könyvgyűjteményéről 1984 óta – 25 éve – szólhatunk, s „a Magyarországon gyakorlatilag 1642 óta működő piarista rend csaknem 300 éve, 1714-ben telepített meg Kecskeméten, gróf Koháry István országbíró, a város kegyura jóvoltából” – írja az Előszóban *Holczer József* piarista tanár, a kötet lektora, a jelenlegi rendházi könyvtár „őre”. Majd jelzi azt is, hogy „e szerencsésen időzített, jubileumalopozó kiadvány révén még árnyaltabb képet kaphatunk keresztény szellemű oktató-kulturális missziójukról, melyhez mindig is hozzátartozott az értékközvetítő könyv és az értékmegőrző könyvtár”.

A könyv- és könyvtárbarát, könyvszerető és olvasó emberek körében ismert a régi mondás: *Habent sua fata libelli*. Valóban, minden könyvnek megvan a maga sorsa, de – folytathatjuk – a könyvtáraknak és a könyvtárosoknak, a könyvek őreinek is! Legyenek bár „csillogtatni”, csillogni nem tudók, ám figyelmünket megérdemeltetik!

Az izléses borítóval, színes képekkel, térképpel és illusztrációkkal ellátott kötet változatos betűformákkal és jó tagolással, kiemelésekkel, idézetekkel vezet be bennünket: a piarista rend és magyarországi megtelepedésük történetébe, a kezdetektől napjainkig; az egyházi

könyvtárak jelentőségébe, a rendházi könyvtárak kialakulásába, szükségességük okaiba. Az arányosan szerkesztett kötetben jól összefogott történelmi áttekintést kapunk a piarista rendről, iskoláikról, nevelési-oktatási elveikről, a történelmi sorsfordulókról, majd a kecskeméti piarista rendház és iskola története rajzolódik ki. Az V. és VI. fejezetben megismerjük a kecskeméti piarista és a rendházi könyvtár történetét. Talán ez a leg-több újdonságot, érdekességet tartalmazó, figyelmet érdemlő fejezet. Meghatón tanulságos a fejezetet nyitó Comenius-idézet: „A könyvek révén sokan lesznek tudóssá az iskolán kívül is; könyvek nélkül viszont senki sem lesz tudós, még az iskolában sem: szeressük az iskolát, szeressük a könyveket, az iskolák lelkeit is. Amelyik iskolát nem éltetik a könyvek, az halott.” Ezek a gondolatok nemcsak egy rendi iskola és könyvtára (rendházi könyvtára) hitvallása lehet, hanem napjaink iskoláié, az iskolai és közkönyvtáraké is, minden „tudós nemzeté” vagy azzá lenni/válni akaróivá az „internetes, mobilos” örület/divat korában is!

Könyvtáros szakszempontból talán a VI. fejezet a „legizgalmasabb”, jól összefogott, lényegre törő: a rendházi könyvtár története, kialakulása, elhelyezkedése/elhelyezése, gyarapodása/gyarapítása, rendezése, az „Antik könyvtár” és a „Modern könyvtár” kialakítása. Ebben a fejezetben mutatja be a szerző az „Antik könyvtár” állományát, az állomány nyelvi, tartalmi megosztását, különgyűjteményeit, különlegességeit.

Az állomány nyelvi felderítése is tartalmaz „izgalmakat”: hogyan/honnan? v. kitől/miért? került/kerülhetett a rendi könyvtár állományába a többnyire magyar, latin, német (és angol, francia, olasz) nyelvű könyvek közé egyetlen arab, perzsa könyv? Miért, kitől és mikor, hogyan egy holland nyelvű Madách Imre: Az ember tragédiájának 1887-es kiadása? További érdekességeket tár elénk „szakszerűen, ugyanakkor mintegy rácsodálkoztatva” Cseh Krisztina: a Professor (tulajdonos) bejegyzések; Ex librisek a könyvtár állományában; további ritkaságok a legkorábbi, a XVII., XVIII., XIX. századi nyomtatványok közül című fejezetekben. Ezek az oldalak, a tömör ismertetések (leírások, az illusztrációk, majd a 97. oldaltól sorjázó színes könyvborítók és oldalak bizonyára nemcsak a könyvtárosokat, a régi könyvek gyűjtőit, kutatóit érdekelhetik, de a könyvbarátokat, nyomdászokat, könyvkötőket, a betű/papír/írás szerelmeseit, az olvasók tágabb körét is. Cseh Krisztina könyve végén még fontos információkat is közöl a kecskeméti piarista rendház könyvtárának szolgáltatásairól, valamint a már említett szép „Melléklet”-ek előtt pontos és jól hasznosítható irpdalomjegyzékkel és a rövidítések jegyzékével zárja le a vizsgálódásait e „csillogtatni nem tudó, ám figyelmünket mégis megérdemlő” bibliotékáról.

Összegzésül idézhetjük a szerzőtől: „A kecskeméti piarista rendház könyvtára a nagy egyházi gyűjteményekhez képest kis állománnyal rendelkezik. Viszont nagyon értékessé teszi gyűjteményét az, hogy a tulajdonában vannak unikumok. ... Elmondhatjuk, hogy sok-sok különlegesség, ritka kincs található ebben a könyvtárban.”

(Piarista Rendház, Kecskemét 2009.)

Bajtai Mária

Folyók közén

A Bodrogek és a Kárpát-medence északkeleti régiójának egységes természeti tája. A Tisza-Bodrog-latorca folyók határolta Bodrogeköt 1920-ban kettévágta az újonnan meghúzott határ. A déli része Magyarországon maradt, míg Felső-Bodrogeköt a megalakult Csehszlovák Köztársasághoz került. Gazdasági, társadalmi lehetőségeit tekintve az Alsó- és Felső-Bodrogeköt egyaránt periférikus helyzetű, Magyarországon, illetve utóbbi immár Szlovákia részeként. A Felső-Bodrogeköt közigazgatási, társadalmi gazdasági egysége a mai közgondolkodásban nagyobb területet jelöl ki, mint a folyók által körülhatárolt természeti táj. A Bodrog jobb partján fekvő települések közül Borsi, Csamahó, Kis- és Nagybári, Ladmóc, Szőlőské és Zemplén is ide értendő.

2009 decemberében a Rákóczi Baráti Köre – Királyhelmeccs és Vidéke Társulás kiadásában jelent meg *„Folyók közén”* címmel a Bodrogeköt legújabb, átfogó bemutatására vállalkozó kötet. *Bogoly János, Boros László, Oláh Tamás és Tamás Edűt* munkája a terület természeti, történelmi, társadalmi értékeinek összefoglalása. A *Frisnyák Sándor* professzor által lektorált és *Pásztor István* parlamenti képviselő mint felelős kiadó által jegyzett kötet színvonalas ismeretterjesztésre vállalkozik.

Az első fejezet – a vidék földrajzi jellemzése – Bogoly János és Oláh Tamás munkája. A kiváló, Királyhelmeccsen élő biológus Bogoly János a terület növény- és állatvilágát részletesen összefoglalja. A táblázatba rendezett, sokféle információ segít eligazodni a természeti értékekben gazdag Bodrogeköt felfedezésében. Mindehhez segítséget nyújt – a földrajzos végzettségét is hasznosító – Oláh Tamás által is jegyzett rövid, lényegre törő bevezető. Számos fogalom (Zempléni-szigethegység/Zempléni-dombvidék, Tice-mellék, Karcsa-mellék, Tisza-mellék, Bodrog-mellék) tisztázásra kerül, s jól elkülöníthető különböző adottságokkal rendelkező településcsoportok.

A kötet leghosszabb fejezete a történelmi feldolgozás. A régészeti emlékeket bemutató részt az őskortól a magyar honfoglalásig Bogoly János írta. A területen nem jartasak számára meglepően gazdag lelet-együttesekről számolhat be. A kora őskör lelethelyei (Zemplén, Szürnyeg) éppúgy megtalálhatók, mint az új kőkor bükki műveltsége (Ladmóc, Kistoronya, Bodrogszerdahely). A rézkori bodrogeresztúri műveltség egyik települését Bodrogszerdahelynél tárták fel. Gazdag a bronzkor, vaskor és a népvándorlás korának emlék-együttese.

A honfoglalástól a rendszerváltásig terjedő 1000 esztendő történetét bemutató fejezet Bogoly János és Oláh Tamás munkája. Az Árpád-ház, az Anjou királyok időszakok sok érdekes, levéltári forrásokon alapuló részletet mutat be a vidék történetéből. Erre az időszakra esik a vitatott hitelű leleszi premontrei rendház alapító levele. Nyomon követhetjük a településnevek irásának változását. Olvashatunk az Engel Pál által Bodrogszög váraként azonosított Anjou-kori erődítményről. A Zsigmond-kori arisztokrácia egyik kiemelkedő családja a Pálócziak, akik egészen 1526-ig meghatározó szerepet játszottak a Bodrogeköt és Királyhelmeccs fejlődésében. Ezt követően a Perényiek lesznek a vidék leghatalmasabb földesurai. Az Abauj vármegye főispáni és erdélyi vajda címet is vi-

selő *Perényi Péter* fontos szerepet játszott Királyhelmecc várának történetében. Oláh Tamás, a Zempléni Levéltár vezetője legújabb levéltári kutatásait publikálja e kötetben a vár történetéről, közreadva eddig ismeretlen forrásokat, más megvilágításba helyezve az építés körülményeit.

Ez utóbbival már átléptünk egy következő, nagyon sok forrást feldolgozó, közre adó, érdekes történelmi eseménnyel megismertető fejezetbe: „A Perényiektől a Rákócziakig (1526–1711)”. Itt olvashatunk a három részre szakadt ország időszakában a Magyar Királyság területébe tagozódó, a Habsburg Birodalom részévé vált Bodrogközről. A Felső-Magyarországi Főkapitányság részeként számos hadi esemény történik az itt áthaladó fontos útvonalak mentén. Ugyancsak e korszak fontos változása a reformáció megjelenése és elterjedése a területen. Perényi Péter első jelentős támogatója az új egyházaknak, majd az őt követő Rákóczi-család időszaka a kiteljesedés korszaka. *I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna* szerzi meg a helmeci uradalmat, és a nagyszony nevéhez fűződő építkezés emléke a ma is látható Lorántffy-cimer. A hegyaljai felkelés 1697-es eseményei (a Sennyeiek zempléni kastélyának feldúlása) és a Rákóczi-szabadságharc nyolcesztendő küzdelme több forrás által megjelenik az itteni települések történetében. A Felső-Bodrogköz fontos hadellátási és felvonulási terület volt, ami nagy megterhelést jelentett a lakosság számára. Még 1710-ben, a romhányi csatát követő időszakban is találunk írásokat a lengyel segélyhadak e területen történt (Bodrogszerdahely, Bodrogszög) elszállításáról.

A következő fejezetek a Habsburg Birodalom keretében (1711–1848), majd a polgárosodás időszakában (1848–1919) mutatják be az itteniek életét. Nagyon sok forrás foglalkozik Királyhelmecc mezőváros történetével, többek között Mailath József ad hiteles képet a századforduló gazdasági, kereskedelmi, ipari és közigazgatási központjáról. Külön fejezet foglalkozik az első Csehszlovák Köztársaság idejével és az 1938–1944 közötti évekkel. A történelmi rész zárófejezete „Újból Csehszlovákiában”, az 1944-et követő időszakot mutatja be, az 1990-es évekig, megemlítve többek között az 1968. július 29. és augusztus 1. között a tiszacsernyői vasútállomáson lezajlott találkozót, a dubécki pártvezetés és a Szovjetunió Kommunista Pártja vezetői közötti egyeztetést.

A következő négy fejezet, melyet Bogoly János jegyez, a községnevek eredetét és változását, a települések, a várak, kastélyok és az egyházak történetét mutatja be. Településként ábécésorrendben követhetjük nyomon a témákat.

Boros László főiskolai tanár, „Adatok a Felső-Bodrogköz szőlő- és borgazdaságához” címmel a bodrogközi borvidék történetét, a települések földhasznosítását is bemutatva vállalkozik e nagyon népszerű téma feldolgozására. Olvashatunk a szőlőtáblák elhelyezkedéséről, kiterjedéséről, a szőlőbirtokosokról, a nevezetes pincékről és a filoxeravészről.

Tamás Edit, történész-főmuzeológus, geográfus a Felső-Bodrogköz népességtörténetét követi nyomon tanulmányában. Olvashatunk a középkor, a reformáció

kora és a XVIII. század népességtörténetéről. Utóbbi érdekes fejezete a II. József kori népszámlálás, mely először ad hiteles képet a területen élők társadalmi tagolódásáról. A XIX. századi népesség-összeírások és az 1869-et követő újkori népszámlálások mind gazdagabb és gyakoribb adatsorokkal szolgálnak a részletes elemzésekhez. Köztük a vallási átrendeződés, vagy a kivándorlás tematikájához. A XX. századi népszámlálások magyar, illetve szlovák adatbázisai már napjaink népességtörténetének legújabb forrásai közé számítanak. E tanulmányt térképek egészítik ki nemzetiségi, vallási adatokat szemléltetve, köztük a 2001-es népszámlálás anyanyelvi adatait is ábrázolva. A másik jelentős melléklete a feldolgozásnak a minden települést külön-külön bemutató anyanyelvi és vallási táblázat, mely 1880 és 2001, illetve 1828–1991 közötti adatbázist tesz közzé.

A „*Folyók közén*” című kötet zárófejezete „Vidékünk személyiségei” a legsokoldalúbb. A Felső-Bodrogközhez kötődő, itt született, itt alkotó „nevezetes” emberek almanachja. Az ábécésorrendben feldolgozott összesítés II. András Árpád-házi királyunkkal kezdődik, s Török Elemér költő-újságíróval zárul. Letűnt korok történelmi személyiségei mellett feltűnnek korunk ismert alakjai, ma is alkotó tudósai, mint pl. a radiokémikus Palágyi István György. Olvashatunk politikusokról, újságírókról, írókról, költőkről, a Magyar Tudományos Akadémia egykori tagjairól, korabeli birtokosokról stb.

A 178 oldalas, irodalomjegyzéket és szlovák nyelvű összefoglalót is tartalmazó kötetet színes képmelléklet egészíti ki. Utóbbin feltűnnek a természeti értékek mellett a várak, kastélyok, nevezetesebb épületek.

A kiadó, Pásztor István ajánlását idézzük: „*A Felső-Bodrogköz nem unalmas, egyhangú vidék. Felszíne változatos, mely még inkább érzékelhető, ha idetartozónak gondoljuk a szomszédos, a Bodrog jobb partján található településeket. Élővilága páratlanul gazdag és sokszínű. Elég csak áttekinteni a növény- és állatvilág csodáit, vagy pillantást vetni a térségre, amely a védett területek kiemelkedően sűrű hálózatát mutatja – ebben a Felvidéken szinte páratlan! A történelmi múltja is érdekes. Ezen a vidéken volt a Vereckei-hágón át bejövő honfoglaló magyarok első letelepedési helye. Színteret adott számos történelmi eseménynek. Nem kerülte el a tatárdúlás, de szerencsére a török betörésétől megmenekült. Érintette Thököly Imre kuruc mozgalma és a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc. Lakosai részt vettek az 1848–1849-es forradalom és szabadságharcban. Számos jelentős személyiséget adott, vagy fogadott be, amiről e könyvben is olvashatunk.*”

A kötetet olvasók, érdeklődéssel átlapozók igaznak érezhetik e summázatként leírt gondolatokat. Bizunk benne, hogy minél többen ezen az ajánlason túl a részletekkel is megismerkednek. Az iskolai oktatás, az ismeretterjesztés körébe is beépülhetnek az e kötetben közreadott új információk, segítve ezáltal a Felső-Bodrogköz történetének minél jobb megismerését.

Dr. Tamás Edit

TILHOF ENDRE:

Ajkai krónika

Az utóbbi évtizedben jelentősen gyarapodott Ajka könyvészeti anyaga. Ennek két forrása van: egyrészt az, hogy kitűnő szerzők foglalkoznak a város történetével (korábban *Gay Frigyes*, jelenleg *Tilhof Endre* mellett *Tatai Zoltán*, *Tomózer József*, *Nagy Lajos*, *Sebő József*, *Szabó Jenőné*), másrészt szerepe van annak is, hogy Ajka több kisebb településből lett város ötven évvel ezelőtt, s minden előtelepülés (Ajkarendek, Bakonygyepes, Berénd, Bódé, Csekút, Csinger, Padrag, Padragkút, Rendek, Tósok, Tósokberénd) története önmagában is kitűnő kutatási téma.

A szerteágazó történetfolyam adatait, a települések(ek) múltjának fontos, időponthoz köthető eseményeit a Bél Mátyás-díjas Tilhof Endre több éven át tartó gyűjtéssel, kutatással terjedelmes kötetben foglalta össze. Az *Ajkai krónika* olyan mű lett, amely nem csak rögzíti az elmúlt évszázadok történéseit, hanem újabb kutatásokra is ösztönöz. S nem kevésbé: olyan krónika-összeállítás, amelynek szerkezete mintaként szolgálhat hasonló munkák készítéséhez.

A terjedelmes kötet alcíme szerint Történeti kronológia és adattár a kezdetektől napjainkig. A kezdet, amely már konkrétan köthető e térséghez: Kr. e. 300-260., amikor a kelták a Csongorvölgyhöz közeli Cserváron meglepednek az illírek egykori földvárában, s maguk is építettek ilyeneket. Az utolsó adat: 2009. szeptember 19., a Petőfi utcában felállítják Konyoresik János műalkotását.

A *Krónika* „... az események, történések szigorú időrendben való rögzítésén kívül adatok, nevek, időpontok sokaságával szolgál; neves személyeket szerepeltet, néhol állást foglal és képekkel is oldja az adathalmazok tömörségét...” – írja a Bevezetésben a szerző.

A tömören megfogalmazott természeti környezet ismertetését követően közel négyszáz oldalnyi a kronológia szöveggel, fotóval, rajzzal, grafikonokkal, adatokat tartalmazó táblázatokkal, térképekkel. Olyan összeállítás ez, amely túlmutat a településtörténeten abban, hogy adatok sorjázanak a helyi kultúra, a gazdaság, a politika, a vallás, a népesség, az épített környezet, a háborús évek és örömműnepek köréből úgy, hogy megrajzolható belőlük az a társadalomszociológiai kép, amely bemutathatja: tipikusnak is mondható településkonglomerátumból hogyan lett a hazai nehézipar (az alumíniumkohászat és a szénbányászat) egyik jelentős városa, s az utóbbi két évtizedben pedig hogyan veszítette el korábbi jelentőségét.

Ugyanakkor a város képes volt arra, hogy a sok szálból ötvöződött helyi hagyományokból építkezzen, s ez elsősorban a múltat is tisztelő és a jelent, a jövőt építő városvezetők mellett azoknak a lokálpatriótáknak, a helyi kultúra munkásainak, helytörténészeinek köszönhető, akik (az előtelepülések és a későbbi Ajka város múltja, *Borsos Miklós*, *Fekete István*, *Molnár Gábor*, valamint az üveggyártás, a szénbányászat emlékei bemutatására) múzeumokat alapítottak, emléktáblákat állítottak, emlékparkokat létesítettek. E kötet az ő emléküket, munkájukat is őrzi, de mindazokét is, akik egyszerű bányász-ként, kohász-ként, üveggyártó-ként, földműves-ként, tanító-ként, egyházi szolgálatban álló-ként, tisztviselő-ként,

kultúraszervező-ként, vagy éppen gyászba borult család-ként éltek meg azokat az éveket, amelyekben alakító voltak, lettek a helyi történelemnek.

A Függelékben a két világháború áldozatait, az elhurcoltak névsora, a lakosság összetételének adatait, munkaerő-kimutatásokat stb. találhatók.

A kötetet a nagyon gazdag felhasznált irodalom és a levéltári források jegyzéke, valamint név- és tárgymutató zárják.

S aligha kerülhető el, hogy e kötet ismertetése kapcsán ne méltassam a szerzőt, Tilhof Endrét, aki évtizedeken át könyvtárosként, könyvtár- és múzeumigazgatóként dolgozott, s kötetek írójaként, szerkesztőjeként írta be nevét nem csak Ajka könyvészeti anyagába, hanem történetébe is. Többek között olyan művek írójaként tarthatjuk számon, mint a Tósok hét évszázada, Ajkai életrajzi lexikon, Ajkai kistérség, Padrag, anno..., Devecseri életrajzi lexikon, Szöcztörténete és más értékes honismereti alkotások.

(Ajka Város Önkormányzata, 2009.)

Tölgyesi József

BALÁZSI IRÉN:

Szentek kincsei

Néhány éve e hasábkon négy összegző könyvet mutathattam be szülővárosomról. Most az egyiknek sajtós folytatásáról szólhatok. Ott csaknem száz év képeslapjairól elevekedtek meg a várost leginkább jellemző épületek. Itt a két utóbbi évtized városújászló munkájából kisarjadt újdonságok sorjáznak tíz íven át.

A cél ugyanaz, a legjobban értelemben vett ismeretterjesztés. Ezért mutatja be röviden a helység immár csaknem ezer esztendőn át (az arculatát meghatározó Kurca-víz 1075-ös említésétől) ivelő történetének fő állomásait: az 1327-ben köteplomával írásban hivatkozott falu 1564-ben oppidummá válik, majd 1836-ban a lakosai áldozatkészsége révén (örökváltság) szabad polgárvárossá, újabb fél század múltán pedig vármegyeszékhellyé emelkedik. S innen datálódik mindannak az értéknek a felgyülemése, amely e legújabb fénykép-könyvben immár saját minőséggel jelenik meg.

Már szinte közhely, hogy a láthatatlan, mert „földalatti” Szentesen majdnem teljes a csatornahálózat, és házait pormentes, aszfaltozott útrendszer köti össze. A fényképész látószöge természetesen emelkedik e szint fölé.

A város felülről nézve enyhén ferde É-D-tengelyű téglalapot mintáz. A városvezetés a középső vízszintes sávból, a száz éve modernizálódó városmagból emelt ki feltucatnyi, egymásból láncként kibomló teret. Ennek fő elemei mentek át húsz év alatt a kor színvonalára által dikált felújításon.

Időben az első a legtöbbet szenvedett, fél századnyi reménytelen Csapkerózsika-álomban leledző egykori zsinagóga született újjá városi könyvtárként. (1945 előtt e funkció ellátatlan volt.) A tartófalak megőrzése, s az adott kubaturán belüli teljes szabadság olyan minőséget eredményezett, aminek hírévé véve még a könyvtárba so-

hasem járó otthoni rokonaim is mind felkerekedtek, és hónapok múltán is lelkesen dícsérték. Fiatal tanár-tanítványaim máig „kis Széchényi-könyvtár”-ként emlegetik. És maga is környezet-teremtő lett: a bejárat-közeli *Olvasó nő-szobor*, majd a *Radnóti-émlékkő* sajátos szellemi mikroklímát hozott ide. Ünnepe oda feljárni.

A girbe-gurba (s ilyenségével az egész Alföldön páratlan) főutca tülső, „benti” felénél kezdődik az említett kisebb-nagyobb terek sora.

Az 1945-ben hirtelenében *Tolbucchimá* keresztelt (de miért? hiszen Szegedtől egészen Kolozsvárig nem ő, hanem Malinovszkij marsall vezényelte a Vörös Sereget!) kis tér egykori egyen-obeliszkje helyére most annak a diszkútnak a megmaradt elemei kerültek, amelyet egyenesen Párizsból rendelt az 1880-as években a polgármester az első artzükítű fölé.

A legrégebbi fennmaradt templom, az ortodox *Szent Miklós* körül kialakított terecske, rajta a muzeális fényirdával, mindjárt két szoborral is gazdagodott. A helyi, de világhírű szobrász-orvos, *Csiky László Táncoló székhelye* azóta is ellenállhatatlan reflexeket vált ki az arra járókból és az odajövő csoportokból egyaránt. A névadóként domborművével itt megörökített mérnök-muzeológus, *Rózsa Gábor* bronzvalóságában van jelen, ám amit a ligeti épületben lakva-szolgálva összegyűjtött, meg a *Kurcaparti vallomásokban* (2000) egy szuszra, téma-láváként felsorolt, az nem egyetlen emberöltőre teszi a nevét ismertté, magát hiányolandóvá.

A város lehangsúlyosabb helye, az immár több száz éve városközpont szolgáló főtér szinte körbejárhatóan szemlélteti a könyv mondanivalóját. (A korlátozószó a köznyelv *Fehér házának* szől: ez, míg maga új volt, a többi épület pedig felújításért eszedezett, majdnem agyonütötte amazokat. Most már, megkopva, csupán megtűrt vétekként vesszük tudomásul.)

Csaknem hetven év várakozás után soha nem látott pompájában áll a Mária Terézia alatt elgondolt és a reformkor elejére meg is valósult *kálmánista nagytemplom*. Magam az első másfél évtizedemen naponta jártam el mellette (hetente kétszer bent is voltam), úgy tűnt hát, ismerem minden porcikáját. S most, a könyv és a személyes „bejárás” nyomán látom: tanulni kell még – látni mindenét. Most külön tanulságos, amit *Labádi Lajos* várostörténeti olvasókönyvében leltem: hogy annak idején csak a szemétdombra engedélyezték az építését, méltatlanul jelentéktelen, alig tíz méteres és sisak nélküli toronnyal.

A templom melletti *református „bérház”* funkcionális reneszánszon ment keresztül: az öregek egyház által fenntartott otthonaként alighanem az e nemből legszebbek közül való lett a hazában.

Új szerepköröket kapott az 1950-ig *vármegyeházként* három utcára szolgáló, felszáz teremből álló impozáns neoreneszánsz épület is. A helytől leváltár régi-új otthonaként sokat nyert itt a várostörténeti kutatás, míg a jelentősen kibővült városi múzeum közelebb került az eddig raktárban heverő gazdag régészeti, néprajzi és művészeti anyaga jóval nagyobb hányadának közkinccsé tételéhez. Az emeleti rész egyik éve a nagyterem és „kapcsolt részei”, az egykor híres „megyebálak” színhelye. Az avatóünnepség emlékezetes mozzanata volt,

amikor Szirbik Imre polgármester, országgyűlési képviselő a nyitó valcerre felkérte Szili Katalin házelnököt, aki sokat tett a projekt megvalósulásáért.

Újjászületett a már annak idején az ország egyik legreprezentatívabb *városházának* elismert irodaépület. A fő képviseleti terem modern berendezése, a régi városnagyképek portréi a technika legújabb vívmányai mellett, mindez már hamisítatlan XXI. század.

A főteréről nyíló Petőfi utca két objektummal is szerepel az albumban. A XVIII. századi *polgárház*, melyet – ugyanakkortól állandó „lakóiról” – csak a „golyás házként” emleget a köznyelv, a népművészeteknek lett az otthona, ahol állandó kiállító helyeket kaptak a városban az agyaggal, fával stb. hagyományosan működő népi mesterek, de tavasztól őszig mindez élőben is látható. És – évtizedek rendre befuccsolt próbálkozásai után – úgy tűnik, sinen van az egykor híres, szecessziós *szálloda* „főcsillagosítása” is, a térség által igényelt luxusszálló megvalósítása is.

Visszatérve a várostörténet legelső adataihoz, a *Kurcáé*hoz, elmondható: a századokon át áldást, mert kenyeret jelentő (Nagyváradig is feljártak innen a minden erre s arra termelt szállító hajók), ám a XX. században – jól emlékszem – csak büzt árasztó s már-már szegényfoltot-fertőzés-gócot jelentő vize leküzdhetetlen teher volt az emberek számára. Most egy jól átgondolt koncepciónak hála (aminek része volt a megvalósításához szükséges összegek ügyes megpályázása is) belőle újra áldás vált. A város, ahol kilométereken át gígyózik, friss lélegzetet kap tőle, végre hobbi-csónakázás és víziversenyek színtere lehet, s még „úszó szökőkutak” is kiegészítik a hasznosságát.

A faktografikus áradat rendkívül vonzó képi világban jelenik meg. A fotós *Vidovics Ferenc* nem csak úszerűen látta meg mindezt, hanem láttat is.

Mindenekelőtt a szóbanforgó épületeket dúsan demonstráló teljes és részletgazdag közelképekkel. A nagytemplom a maga impozáns tornyával, a méteres támfalaival, különböző szögekben bemutatott elegáns látványával. A könyvtár a szép küllem és a még valós értékeit is sokszorozni képes belső bemutatásával. Az új létesítmények adta összefüggő piros cseréptetőszávvall. Nem hagyhatom említés nélkül az éjjeli felvételek többletét, a helyiek számára is gyönyörködtető újdonságul szolgáló sziluett-világot.

És mint az emlékezés háttéréből elősuhánó nagymamák, itt is megjelennek a tegnapelőttből a barnás archív felvételeken az olyan, már fájóan kevés ma élő számára eleven emlékek, mint a Kiss Bálint utcai Varjúvár, a fatornyos Miklós-templom, a mellette egykor meghúzódó „Kis torkos”, minden szentesi gyerek álmainak édességbolt-netovábbja.

Legvégül egy szkeptikus véleményről. „Provinciális ilyen címet adni egy már száz éve csak a harminc-ezren toporgó város ismertetőjének!” Az idézett lélekszám – keserű tény. Ám éppen ezért is értékelendő az a törekvés, amely ehhez hasonló újjászületésre tud bírni, s a tényeket – ne féljünk leírni – európai szintű látványba képes öltöztetni.

Sok minden tetszett még a zömök könyvben. Valamennyi újjászült mellett ott látjuk a vajúdás másutt tit-

kolt tásztó látványát is. Mindenütt ott nyüzsgönek a szép újdonságokat természetszerűen felfogó, hétköznapiságukat élvező helyi polgárok: az Euró-lobogót a válikon vivő gyerekek, a fagylatzó-mosolygó lányok, a padokon pihenő idősek. A népművészeti ház udvaráról szinte az orrlíkainkat bizsergeti a szemünk előtt főzött szilvalekvár illata. Otthonos a sok nyári zöld fa a tereken, meg a Kurca aranyló őszi partjai.

Csak ennyire legyen „provinciális” bármelyik helytörténeti kiadvány.

Szentes kincsei. Írta Balácsi Irén. Kiadja a Városi Könyvtár. Szentes 2009.

Fenyvesi István

GÁBORJÁN ALICE:

A tardi kendermunka

A tardi kendertermékek

A könyvet tudománytörténeti sorozatában a Néprajzi Múzeum és a Miskolci Herman Ottó Múzeum jelentette meg. Szerkesztője *Viga Gyula* és *Viszóczy Ilona*, alapja a szerző 1950-ben írott szakdolgozata.

A parasztság néprajza – természetszerűleg – agrártörténet is. Vele együtt, ok-okozati összefüggésben teljes. Jó látni, hogy Gáborján Alice számára ez akkor is élő valóság, ha ő se nem agrárszakember, sem pedig – tudtommal – nem falu, hanem Nagyvárad szülőtte. Ő „csak” a dolgokat összefüggésükben látó, kutató, értelmező ember. Teret enged egy-egy folyamat szükség-szülte variációinak, a szükség-diktálta megoldásoknak, akár azok sokaságának is, – ahogy az élet s a nyomorúságok alakították.

Nagy értéke a könyvnek, hogy az előállított termékek közé a vászonfésülés mellé fontosság szempontjából egyenrangúként emeli be a madzag- és kötélféléket, részletesen leírva készítésük módozatait. Ez mostohán kezelt, kutató terület, pedig a falusi élthez: a ruházatkódhoz, a háztartáshoz és a gazdasághoz – kiemelten is az állattartáshoz – – nélkülözhetetlen volt.

A néprajzi gyűjtés, a valamikor a mindennapi kenyér szintjén létfontos dolgok, tevékenységek lejegyzésének esélye – a folyamatok teljességét és pontosságát illetően – napról-napra romlik, lehetősége fogy. Amit húsz éve még lejegyezhetünk, azt mára már zömében lehetetlen volna. De a húsz éve lejegyzettek is lyukasak itt-ott már. S hogy mennyi bennük a hiátus, azt fejünkre olvassa egy-egy ilyen kincs, mint Gáborján Alíz könyve a kendermunkákról.

Azt hisszük, mindent tudunk már.

Pedig... pedig szorgalmas és alapos gyűjtőmunkánk ellenére is hiányos a kép. Hiszen már húsz éve is késő volt. Nagyon késő. A húsz évvel ezelőtti adatközlőnk már nem a „régii öregök” (= a régi időkben élt öregek) voltak, hanem csak – a „mai fiatalság” analógiájára – „mai öregek”.

Gáborján Alice tehát nemcsak igen nagy szaktudású, nemcsak nagyon alapos, nemcsak az a természet, aki a miértek utolsó zugát sem hagyja megkérdőjelezetlenül. Munkájának mindezeket túl is van egy óriási, általunk

behozhatatlan előnye: gyűjtésének ideje. Írása 1950-ben született. A folyamatokat még teljességükben látó, számukra napi munkát jelentő, azokat nap-nap mellett megélő embereket és asszonyokat tudott még megszólaltatni. Munkája ezért is teljes, és ezért is nagy ajándék nekünk, a munkát később folytatóknak.

Így ír az Előszóban: „A házivászonnal, mint a viseletet elsődleges anyagával, a madzagfésüléssekkel pedig, mint a ruházat egyes darabjaihoz való kiegészítővel kívántam foglalkozni. Gyűjtés, és az anyaggal való tüzetesebb ismerkedés közben lettem figyelmes arra, hogy a kenderből készült házivászon és a készítést kísérő kötél- és madzagfésüléssek kerek, befejezett egészet alkotnak, és így, teljességükben nemcsak a ruházat, hanem a gazdasági élet, a háztartás és a ruházat hármast területen használnak fel.”

„A kenderfeldolgozás célja a vászon... Mozzanatai a kenderszálatok a vászon készítésére teszik alkalmassá... Finomítási eljárás, finomabb és gyengébb minőségű részek széjjelválasztása.” „Az évi kendertermés finomabbra dolgozható és megszöhető része éppen hogy fedezi a vászonszükségletet. De nem nélkülözhető a kötélmadzagféle sem. Így szükségképpen kell abból az anyagból kikerülnie, ami a kenderfeldolgozás során a vászon előtt vagy után lemarad.”

„Tardon (1950-ben) kétféle minőségű vásznat szönek: „vastagvásznat” [Dél-Baranyában: csöppúvászon] és „vékonyvásznat” [nálunk: vászony. Mindkettő: magunkszütte vászony.] Ez a minőségbeli különbség szoros kapcsolatban van a belőle készült darab rendelkezésével, felhasználási módjával. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy az egyes darab minősége szabja meg, hogy a gazdasági élet, a háztartás vagy a viselet területén használnák fel.”

A könyv öt nagy fejezetre oszlik:

– *A kenderviszonyokról:* a romló gazdasági helyzetben kisebbedő kenderföldekről, az ennek következtében beálló változásokról, a megtermelhető mennyiséggel kényszerű, és egyre fokozódó takarékoságról. – Nyomon követi a tardi kendermunkák „sorsát” a teljesen ön-ellátó paraszti gazdaságban betöltött helyétől, sok „stáción” át, a II. világháború utáni, rövid fellendülést követő véglegesnek tűnő teljes megszűnéséig.

– *A kenderfeldolgozás mozzanatairól,* s az ennek során a szétválasztott finomabb-durvabb anyag szerinti szöhető vászonfésüléssekről: „vékonyvászonról, „vastagvászonról”, s a már ipari anyagot is felhasználó „pamutosvászonról”, – készítésük módjáról és eszközeiről. – A különféle szövés szerkezetéről korrek rajzokat ad.

– *A kötél- és madzagkészítés módjairól, eszközeiről,* s az előállított termékekről.

– *A gazdasági élet, a háztartás és a ruházatkód terén használt kötél- és madzagfésüléssekről:* laposkötélről, gatyamadzagról, fonott- és sodrott kötél- és madzagváltozatokról.

– *Gazdag képmelléklet zárja a sort.* Nagyszerűek a benne lévő fényképek, fotós-zakmai és néprajzos-zakmai szempontból is: sasszemmel elkaptott pillanatok, a munka fázisainak fontos mozzanatai, jól felismerhetően, élvezhetően.

Lenyűgöző a magyar nyelvjárások gazdagsága, sokszínűsége. Ahogy egyazon fogalmat, folyamatot, mozzanatot más-más, – de mindig találó! – szóval neveznek meg hazánk különböző tájain. És vannak részismeretek, amelyek nevei egyes vidékeken még megmaradtak, kipótolva a másutt már feledésbe menteket. „Más vidéken másként szól az ének”, de az észak-magyarországi nyelvjárás szavait használva, egykor az egész ország területén egyazon kendermunkákról vall ez a nagyszerű könyv.

És nemcsak a kendermunkákról.

A dolgozat... „egy anyagnak az életét írja le, a leírások és a táblázatok száraz tényeket sorolnak fel, de a cél az anyag életlen kerestül a küszködő és alkotó ember életének megismerése. Ezt az eleven emberi életet igyekeznek rögzíteni a fényképek, amelyek a kérésünkre bemutatott technikai eljárásoktól eltérően sohasem beállítottak”. Majd egy bekezdéssel később: „Ez a dolgozat akkor közelítené meg célját, ha a rubrikák és adatok mögül élénk tudna lépni egy pillanatra a maga szűkös, sokszor fogcsikorgatva takarékos életkörülményeivel, szorgalmával és akaratával, az egésznek mozgatója: a tardi ember.”

Dr. Simor Ferencné Bokody Éva.

„Eszmévándorlás”

– Hagyomány és közművelődés

Kárpát-medencei tanácskozás sorozat,

2008-2009. Összeállította: *Halász Péter.*

A kötet hét Kárpát-medencei tanácskozásról ad számot időrendben és helyszín szerint (Beregszász, Zenta, Búcs, Nagyvárad, Székelyudvarhely, Kolozsvár, Budapest). Az elhangzott hozzászólásokat, vitákat teljes vagy tömörített változatban közli. Az *Előszó*-ban *Halász Péter* és *Romhányi András* az előzményekről tájékoztatja az olvasót. A Magyar Művelődési Intézet 2006-ban Bartók Béla tiszteletére rendezte meg a „Dunának, Oltnak egy hangja” című konferenciáját, melynek anyagát meg is jelentették 2007-ben. Mint írják: „A megbeszélések során egyetértés volt atekintetben, hogy Európa intézményeihez való integrálódásunk során erősíteniünk kell minden olyan szálát, meg kell ragadnunk minden olyan lehetőséget, ami révén régióink kulturális öröksége minél szerveesebben illeszkedhet a napjaink társadalmi folyamatainak fontos részét képező *öntevékeny közművelődésbe*.” Azt is megállapították, „hogy a néphagyomány ma még nem foglal el méltó helyet a Kárpát-medencei népességének közművelődésében, identitástudata erősítésének eszköztárában.”

A szervezők a „bartóki modell a közművelődésben” eszme regionális vizsgálatát tűzték ki célul a következő tanácskozásokra Kárpátalján (Beregszász), Délvidéken (Zenta), Felvidéken (Búcs), Erdélyben a Székelyföldön (Székelyudvarhely), Kalotaszegen (Bánffyhyunyad) a Partiumban (Nagyvárad) és Magyarországon (Budapest).

A kötetben a tanácskozáson elhangzottak szerkesztett változata szerepel. Az előszóban is felhívják az olvasók figyelmét arra, hogy az előadók a közművelődés kü-

lönböző területeiről jöttek, ennek megfelelően vetették fel kérdéseiket, problémáikat.

Halász Péter *Hagyomány és közművelődés* címmel a legfontosabb fogalmakat veszi sorra, úgy, hogy nemcsak meghatározásukat, körülírásukat végzi el, hanem közvetíti a hagyományokkal kapcsolatos jellegzetes értéktételeket. Történetiségében vizsgálja ezt a kérdést, feleletet keresve arra is, hogy mit tehet a XXI. század embere és ennek mi a jelentősége. Felteszi a kérdést „Mi a hagyomány?”, felsorolja a „Hagyomány érvényesülésének formáit” (gazdálkodás, építkezés, társadalmi szerveződések, közművelődés), lelkesítően válaszol a legfontosabb kérdésre: „Mi a jelentősége a hagyománynak a mai ember életében?”.

A tanácskozásokról szóló fejezeteket a szerkesztő rövid bevezetői summázzák, melyek jól tükrözik az adott helyszín eredményeit és feladatait is.

A *Kárpátalján* megrendezett tanácskozás anyaga a térség kulturális életének rövid összefoglalójával kezdődik, majd *Kész Margit* (beregszászi II. Rákóczi Ferenc Főiskola tanára), a találkozó házigazdája a helyi vetélkedők, táborok, tájházak jelentőségét emelte ki. Azt is bejelentette, hogy szöttek múzeumot hoz létre a Főiskola. A hagyományokkal, a hagyományörzéstől megállapítja: „Nem tapasztalom, hogy bármiféle szakadék lenne közöttünk, ezt a típusú értékrendet a főiskola megalakulása óta fontosnak tartjuk, és ez a diákjaink szemléletében is tükröződik.” *Punyók Mária* (beregszászi II. Rákóczi Ferenc Főiskola tanára) a letűnt viseletre hívta fel a figyelmet hozzászólásában. *Kenyeres Mária* (a Beregszász helytilap munkatársa, a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége MÉEK beregszászi járási elnöke) az iskolai hagyományörzés lehetőségeiről, módjairól beszélt, saját tapasztalatai alapján is. Elsősorban a magyar tanárok lehetőségeire és felelősségére utal a magyar hagyományok megismertetésében. *Orosz Kálmán* (helytörténész, Szalóka) a falunap, és a szalócai hagyományörző kör jelentőségét emelte ki, a szokások (disznótör, tengerihántó) színpadra vitelével. *Dániel Erzsébet* (az érsekújvári CSEMADOK szervezet elnökségi tagja) a szlovákiai Nána példáját említette, ahol szintén felújították a disznótöri hagyományokat és a viseletet.

Délvidéken megrendezett tanácskozásról a szerkesztő megállapítja, hogy itt nem a nemzetiségi lét hátrányairól beszéltek, „inkább a hagyomány és a közművelődés kapcsolatának szakmai kérdéseitől.” *Raj Rozália* (Vajdasági Magyar Folklor Központ, Szabadka) felhívja a figyelmet, hogy „...a néphagyomány ápolásának hangoztatása mellett egyre többször új keletű, kitalált hagyományok rendezvénysorozatával, és sokszor öncélú újítási törekvésekkel találkozunk.” Problémát lát a magyar művelődési egyesületek vezetőinek szakmai felkészültségével kapcsolatban, és fontosnak tartja az 1995-ben létrehozott Vajdasági Magyar Folklor Központ működését, mely az anyaország támogatására számít. A hozzászólásokban felmerült a színjátszás, a népszínművek kérdése, a színjátszással, rendezéssel kapcsolatos kézikönyv elkészítése, a teljesítményközpontú, szemlélet torzító hatása, az anyaországi módszerek kritikátlan átvétele stb. A közművelődési munkát gátolja például az is, hogy az egykori szövetkezeti művelődési házak idegen kezre kerültek. A hozzászólásokból az de-

rült ki, hogy a Délvidéken hiányzik a hagyományápolás folyamatossága.

A **Felvidéken** rendezett tanácskozáson műfaji kérdésekkel foglalkoztak. *Urbán Aladár* (a Palóc Társaság elnöke) a Társaság által szervezett rendezvényekre hívta fel a figyelmet: a magyar kultúra tiszteletére kiírt tanulmányíró pályázatra, a rováris versenyre és az örökség Népfőiskolai Táborra. *Huszár László* (a CSEMADOK dunaszerdahelyi járási szervezetének elnöke) azt kifogásolta, hogy a kulturális mező pontokra van felosztva, és a sok önálló csapat, szervezet nem tud egymásról. Találó mondatát idézi a szerkesztő a fejezet elején is: „Nagyon jó, hogy ilyen gazdag a hagyományos kultúránk csak az a baj, hogy többnyire nem tudunk erről a gazdagságról. Azt hisszük, hogy egy kis hitvány virágcsokor van a kezünkben, pedig ha látnánk teljes egészében, rájönne, hogy egy csodálatos virágskert amiben élünk.” *Karkó Henrietta* (a felvidéki Rock-színpad vezetője) a keresztény, magyar rock operák jelentőségére utalt.

A **Partiumban** szervezett tanácskozáson a legváltozatosabb kulturális területekről érkeztek az előadók, és mondták el a véleményüket. *Pásztai Ottó* (a Premontrei Öregdiákok Körének vezetője, Nagyvárad) a különböző korosztályokat, intézményeket megmozgató és támogató munkájukról, valamint a rendezvényeikről számolt be. *Kéri Gáspár* (fogorvos, a Gálospetri Tájház működtetője) ermelleki tájhoz létrehozója írja: „A tájházak nem termelnek profitot, de megfelelő támogatással a hagyományörzés és a népművelés vidéki bástyái lehetnek.” *Szél Katalin* (a Képzőművészeti Alapítvány Stúdió Galériája, Nagyvárad) a galéria működéséről, eredményeiről számolt be. *Pintér István* (a Partium Magyar Művelődési Céh elnöke, Nagyvárad) a hat tagozatban, (többek között néptánc, népművészet) működő szervezetről beszélt. *Hasas János* (az RMDSZ Révi Szervezetének elnöke) a 2003-ban alapított Révész Egyesület tevékenységét és nehézségeit ecsetelte. *Borbás István* (a nagyváradi EKE-91 alelnöke, Nagyvárad) az 1891-ben alakult Erdélyi Kárpát Egyesület múltját és jelenét mondta el, melynek lényege a honismereti tartalommal megtöltött természetjárás. *Jakabfi László* (Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság alelnöke) a nagyváradi vár ismertetésével foglalkozik. *László Afrodita* (tanárno, projektfelelős, Érmihályfalva) tudósította a tanácskozás résztvevőit az 1996-ban létrejött alapítvány által szervezett anyanyelvi táborokról, melyeknek különösen nagy jelentősége van a szörványban élő magyar gyerekek számára. *Id. Thurzó Sándor* (zenetörténész, Nagyvárad) Nagyvárad zenei életének történeti áttekintésére vállalkozott. *Dr. Jánosi Endre* (egyetemi tanárség a Temesvári Magyar Egyetemi Oktatók és Tudományos Kutatók Szervezetének (TECHNE) elnöke, Temesvár) arról beszélt, hogy a 2000-ben alakult szervezet célja a Temesváron tanuló magyar diákok magyar szaknyelvének fejlesztése. *Pasteán Erika* (Végvárárt Alapítvány, Végvár Temes megye) Végvár szörványkőtség 2000-től kialakuló néptánc-mozgalmáról számolt be. *Dánielisz Endre* (az Arany János Társaság elnöke, Nagyszalonta) megállapította: „Itt Nagyszalontán az irodalmi hagyomány a legerősebb.” *Dukrét Géza* (a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság elnöke, Nagyvárad) röviden beszámolt a Társaság tevékenységéről, melyet a

kötet szerkesztője nagyra értékelt, mint azt a záró mondat is jól kifejez: „Tulzás nélkül mondhatjuk, hogy a Kárpát-medence külső régióban működő honismereti közösségek közül a partiumi szervezet az egyik legeredményesebb.”

A **Székelyföldön** szervezett tanácskozás fő témája a népművészet, népi iparművészet, hagyományos kézműves mesterségek továbbéltetése volt. *Szatmári Ferenc* (a Romániai Magyar Népművészek Szövetségének elnöke, Csíkszereda) hozzászólásában többek között megjegyezte: „Mert több országban élünk, s büszkék lehetünk arra, hogy képesek vagyunk lélekben egy nemzet lenni.” *Balla Zoltán* (a Humán Reform Alapítvány elnök, Székelyudvarhely) a „Székelyföldi közművelődési koncepció” címmel szempontrendszert dolgozott ki. E tanácskozás több témát érintő hozzászólásaiból (viselet, szabadidő, közművelődés hiányosságai, bútorfestés, népművészet) összefoglalót olvashatunk.

Belső-Erdélyben szervezett tanácskozáson Kalotaszeg, Mezőség, és a dél-erdélyi szörvány vidékek magyar kulturális szervezetei vettek részt. *Dáné Tibor* (az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) elnöke, Kolozsvár) a művelődéssel kapcsolatos fogalmak pontos tartalmának tisztázását javasolta és az értelmiség szerepével foglalkozott. *Ács Zsolt* (Kövér László Honismereti kör, Kolozsvár) az 1992-ben alakult honismereti kör tevékenységéről számolt be. *Guttmann Mihály* (a Romániai Magyar Diákszövetség Tiszteletbeli elnöke, Kolozsvár) a népdal, az éneklés, a körustalálkozók népeket, nemzeteket összekötő jelentőségéről beszélt. *Dumitriu Anna* (a Tordai Petőfi Társaság vezetője, Torda) a kisebbségben lévő magyarság szívós harcáról adott számot, az oktatásban és a hagyományörzésben. *Kovács Pali Ferenc* (népi bútorfestő, Bokréta Kulturális Egyesület, Mákófalva) szerint ott történik valami, „ahol van egy megszállott ember”. Felmerült az is, hogy miért idegen szokásokat terjesztenek manapság (Helloeven, Valentin nap) a saját hagyományaink helyett. *Stimbuné Osztrovszki Erzsébet* (Magyar Kulturális Egyesület, Óradna) a negyven év után újból megindított iskola gondjairól beszélt. *László Afrodita* (tanárno, projektfelelős, Érmihályfalva) a táborokról szövegeket, melyeknek nagy jelentősége van a szörványban élő magyar gyerekek számára is. *Kudor István* (a „fadaragás kiváló mestere”, a Bokréta Kulturális Egyesület képviselője, Bánffyfyhnyad) a népi iparművészzel foglalkozók szakmai problémáit elemezte. *Péntek László* (alpolgármester, a Rákóczi Kultúregylet elnöke, Körösfő) a hagyományörzés sikerei mellett a népművészet elsilányulásával kapcsolatban hívta fel a figyelmet arra, hogy: „Jó lenne kiszűrni a bővít és népszerűsíteni a körösfői háziipari termékeket. De hogyan?”

A **Magyarországon** tartott tanácskozás (69–121.) az egy éves megbeszélési sorozat zárása. *Borbáth Erika* (a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus főigazgatója) mondott köszöntőt. *Romhányi András* (népművelő MMKL tanácsosa, Budapest) foglalta össze a tanácskozások tapasztalatait, kiemelve a legfontosabb gondolatokat, problémákat, feladatokat, tanulságokat.

A budapesti tanácskozás anyagát teljes terjedelemben közli a kiadvány: *Jankovics Marcell* művelődéstör-

ténész „A kultúra, mint fundamentum, avagy hogyan állítsuk a fejére Marxot” ; *Kötő József* (az EMKE tiszteletbeli elnöke, Kolozsvár) „A hagyomány megtartó ereje”; *Király Katalin* (a Szlovák Közművelődési Központ igazgatója, Békéscsaba) „A hagyomány a hazai szlovák-ság közművelődésében”; *Pál Lajos* (tanár, Péterfalva – Vácszentlászló) „Aki velem kapcsolatba került, egy idő után vagy muzsikál, vagy énekel, vagy táncol...”; *Rézsműves Melinda* (a Fővárosi Cigány Ház néprajzkutatója, az OKM Esélyegyenlőségi Főigazgatóságának kulturális referense, a hodászi Roma Tájház vezetője) „Fontos, hogy ne szegénységként tekintsenek a kultúránkra, hanem értéként éljék meg”; *Csasztvan András* (a Szarvasi Művelődési Ház igazgatója, Szarvas) „A hagyományok továbbélése a jelen kultúrájában”; *Sándor Ildikó* (a hagyományok Háza néprajzkutatója) „Add tovább!” Komplex hagyományismereti programok óvodásoknak és iskolásoknak; *Agócs Gergely* (a hagyományok Háza néprajzkutatója) „Hagyomány a közművelődésben? – Közművelődés a hagyományban!”; *Gyönyörű Zsigmond* (a földesi Vöfelytalálkozók szervezője, Földes) „A menynyegző hagyományos elemeinek újraéledése.”

A budapesti tanácskozáson elhangzott hozzászólások, és vita anyaga után a szerkesztő *Halász Péter* (az

MMIKL. főtanácsosa, Budapest) „Az „Eszmévándorlás hozadéka” címmel, a tanácskozáson elhangzottak alapján hangsúlyozta a legfontosabb témákat: A hagyomány és a közművelődés terminológiai kérdései; A közművelődés szervezeti keretei; A hagyomány szerepe mai életünkben; A hagyomány autentikusságának kérdése; A hagyományos értékekre alapozott közművelődést fenyegető veszélyek; A piac, a hagyomány, avagy az érték és a piac; A közművelődés vérátömlesztése; Oktatás és közművelődés; A hagyomány jövője.

A kötet sokrétűen tárja elénk a Kárpát medencében élő magyarságnak a hagyománnyal és a közművelődéssel kapcsolatos kérdéseit, feladatait. A hét helyszínen elhangzottakból kibontakozik az a kép, amit napjainkban a hagyománynak a közművelődésben betöltött szerepéről tudhatunk. A helyi sajátosságok felmérése, az „eszmévándorlás” segítséget ad ahhoz, hogy az oktató-nevelő munkában újjá lehessen élesíteni a hagyományok értékrendjét.

(Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus. Bp. 2009.)

Tátrai Zsuzsanna

MEGRENDELŐLAP

Megrendelem a HONISMERET című folyóiratot példányban.
Az előfizetési csekket az alábbi címre kérem:

Név: irányítószám:

Cím:

Az előfizetés díja egy évre: 1980,- Ft, fél évre: 990,- Ft

A megrendelőlapot kérjük a Honismereti Szövetség címére visszaküldeni:
1370 Budapest, Pf. 364. Tel./fax: 327-77-61

Dátum:

alíírás